

about the Eastern border reversion issue, to the same status as it was in 1939. During negotiations, Polish diplomats offered military support to the Red Army in the struggle against the Germans and Ukrainian underground activity. Stalin, on the basis of his own secret service reports, required to accept accomplished facts and to intensify the confrontation. He stopped diplomatic contacts with legitimate government and turned the discussion in the left alternative way. Raised question about power and the Eastern border was lost by Polish diplomacy. So, the article is devoted to the defeat mechanisms, as a result of Soviet aggression in Central and Eastern Europe in the final period of the Second World War.

Keywords: the Second World War, London government, Red Army, Home Army, Eastern border, negotiations.

Шваб Л. П., кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории, Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки (Украина, Луцк), lesyashvab@gmail.com

“В ожидании освобождения”: польская дипломатическая “игра” в вопросе восточной границы Польши в годы Второй мировой войны

Автор излагает приоритеты политики польского правительства в Лондоне и дипломатии после изменений, вызванных успешным наступлением Красной Армии под Сталинградом (1943 г.). После пересечения советской армией границы в Рокитне на Вольни в январе 1944 года, польское руководство было вынуждено активизировать переговоры с СССР по вопросу восточной границы государства к состоянию в 1939 г. В процессе переговоров, польские дипломаты предложили военную поддержку Красной Армии в борьбе с немцами и украинским подпольем. Сталин, на основе отчетности собственных спецслужб, потребовал признать существующие факты, увеличил конфронтацию и приостановил дипломатические контакты с легитимным правительством, перевел дискуссию в русло левой альтернативы. Возникший вопрос о власти, а также вопрос о восточной границе, польская дипломатия проиграла. Поэтому мы говорим о механизмах проигрыша, как результата советской агрессии в конце Второй мировой войны в странах Центрально-Восточной Европы.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Лондонское правительство, Красная Армия, Армия Крайова, восточная граница, переговорный процесс.

* * *

УДК 930.903.08“04/09”

Дорошенко Л. В.
аспірантка історичного факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), linka_nika@mail.ru

ДОСЛІДЖЕННЯ ОРНАМЕНТАЦІЇ КЕРАМІЧНОГО ПОСУДУ РАЙКОВЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Для археологічних пам'яток починаючи, принаймні, від доби енеоліту найбільш масовими знахідками є рештки керамічних посудин, на підставі різноманітних спостережень над якими робляться висновки про культурно-територіальні та хронологічні групи. Інформаційний потенціал оздоблень є доволі широким, тому “залишковий принцип” аналізу орнаментики неспроста.

У статті розглянуто інформативні можливості орнаментики, можливість використання орнаментів при датуванні. Продемонстровано підходи різних дослідників до аналізу орнаментики ранньосередньовічної кераміки, показано до яких висновків вони приходили, вивчаючи оздоблення посудин. Здійснено спробу випрацювання алгоритму аналізу орнаментики керамічних посудин, аби отримати максимально вичерпну інформацію, мати можливість робити адекватні припущення щодо взаємовпливів орнаментальних традицій. Статистична обробка, картографування орнаментів дозволить виявити стійкі сполучення типів та композицій орнаментів. Подібна інформація дозволить повноцінно зіставляти матеріали різних територій, а отже – адекватно визначати зв'язки, впливи тощо.

Ключові слова: орнаментика, райковецька культура, аналіз, підхід, інформативні можливості.

Для археологічних пам'яток починаючи, принаймні, від доби енеоліту найбільш масовими знахідками є рештки керамічних посудин. Саме з огляду на цю складову матеріальної культури здебільшого й визначаються культурні та хронологічні групи старожитностей, адже кераміка, особливо ліпна, є доволі консервативним елементом, який досить повільно еволюціонує. Тому на підставі різноманітних спостережень щодо цієї групи знахідок робляться висновки про культурно-територіальні та хронологічні

групи, в тому числі й ранньосередньовічних пам'яток в силу того, що масив здобутого на них матеріалу складається практично виключно з решток керамічного посуду. Стосується зазначене й пам'яток райковецької культури, ареал якої охоплює значну територію – Правобережну Україну і Закарпаття, а також суміжні області Білорусі на півночі, Молдови, Румунії і Болгарії – на південному-заході.

Зазвичай головну увагу під час вивчення керамічних посудин дослідники звертають на морфологію цих виробів, певною мірою – на технологічні аспекти й, за “залишковим принципом”, оздоблення. Певні зауваження з приводу орнаментациі керамічних комплексів другої половини I тис. н.е. в принципі, та орнаментациі кераміки райковецької культури зокрема, в роботах попередників мали, здебільшого, побіжний характер. Але не зважаючи на те, що спеціального дослідження орнаментованої кераміки зазначеної групи старожитностей здійснено не було, на інформативних можливостях оздоблень посудин, нехай і принагідно, науковці все ж зупинялися. Більше того, дослідники керамічних наборів райковецької культури акцентують увагу на тому, що зміни в орнаментациі, поряд із зміною форм дозволяють використовувати орнаменти при датуванні, адже на основі спостережень над орнаментами можна визначати відносно ранні та пізні комплекси, а разом із стратиграфічними даними – виділяти періоди розвитку археологічної культури. Тому в силу вищезазначеної масовості керамічного матеріалу та інформаційного потенціалу оздоблень, якими б примітивними та незграбними вони не здавалися на перший погляд, доцільним є приділення уваги саме орнаментациі керамічних комплексів райковецької культури.

Дослідження пам'яток зазначеної культури почалося ще в XIX ст. й на сьогоднішній день відомо близько 500 пам'яток, керамічні комплекси яких в більшій чи меншій мірі вивчені. В своїх узагальнюючих працях дослідники акцентують увагу на різних елементах матеріальної культури, зупиняючись й на кераміці, зокрема на морфологічних ознаках посудин, поряд з характеристикою яких зазначаються основні риси орнаментациі, її інформативні можливості (ролі в процесі датування, визначенні хронології певних комплексів, періодизації окремих пам'яток). Дослідники намагаються прослідкувати динаміку розвитку орнаментациі кераміки культури, практично завжди прив'язуючи застосування того чи іншого орнаментального елемента до способу формовки посудини. На основі переважання деякої орнаментациі на посудинах ліпного чи гончарного виготовлення (враховуючи морфологічні ознаки) виділяються групи кераміки, співставлення яких в свою чергу слугує підставою для виділення періодів розвитку археологічної культури, пошуку генетичних зв'язків між культурами.

В літературі немає єдиного бачення датування пам'яток райковецької культури, зокрема початку її існування. Особливістю райковецької кераміки є те, що тенденція у розвитку посуду, відзначена дослідниками (ліпна, практично неорнаментована кераміка зустрічається переважно в нижніх стратиграфічних горизонтах; в більш пізніх горизонтах – ліпна,

орнаментована вдавленнями по краю вінець кераміка співіснує з ранньогончарними посудинами, при чому кількісно домінує; наступний етап відзначається домінуванням рясно озdobленої лінійно-хвилястим орнаментом гончарної кераміки), спостерігається практично на всіх пам'ятках культури різних територій. "Картина" на поселеннях наводить дослідників на думку про безперервність та поступовість розвитку ранньосередньовічної слов'янської кераміки передавньоруського часу. Проте етапи розвитку кераміки типу Луки-Райковецької інтерпретуються по-різному. Зокрема немає єдності у визначенні місця орнаментованого ліпного посуду, своєрідність і виразність якого дозволила дослідникам побачити в ньому деякий етап у розвитку східнослов'янської археологічної культури, обґрунтованість чого підкріплюється стратиграфічними спостереженнями. Дехто вбачає в цих комплексах самостійний етап розвитку слов'янської культури – сахнівський чи сахнівсько-волинцевський тип, дехто – ранню фазу райковецької культури, що є сполучною ланкою між нею та празько-корчацькими/пеньківськими старожитностями.

Однією з перших звернула увагу на керамічні комплекси з орнаментом по вінцях у вигляді ямок, насічок І.П. Русанова. Вона такі комплекси розглядає як перехідний етап (VII–VIII ст.) між корчацькою та райковецькою культурами. Наголошуючи на поступовості й безперервному розвитку від кераміки типу Корчак до посуду типу Луки-Райковецької [1, с. 150]. Дослідниця на основі аналізу кераміки виділяє основні етапи існування культури: ранній представлений лише ліпними посудинами (в комплексах з корчацькою керамікою інколи трапляються посудини, прикрашені наліпним валиком, характерним є орнамент у вигляді ямок, насічок по краю вінець), на підправленому на гончарному колі посуді спостерігається лінійний та хвилястий орнамент по тулубу в поєднанні з ямками по вінцях; на гончарному посуді хвилястий та лінійний орнамент покриває всю посудину і часто розташовується по горлу [2, с. 40–42]. Прослідковує дослідниця й деякі спільні риси в орнаменті роменської, боршевської та райковецької культур [3, с. 14] – насічки, ямки по краю вінець, інколи хвилястий орнамент по стінках, мотузковий орнамент спостерігається лише на декількох фрагментах.

Ліпні керамічні комплекси (VII–VIII ст.) з орнаментованим посудом відносять до ранньої фази Луки-Райковецької (в Північній Буковині) й Б.О. Тимошук.

О.М. Приходнюк пам'ятки з ліпним орнаментованим посудом виділив у самостійний етап розвитку слов'янської культури другої половини I тис. н.е. Зокрема, кераміка з орнаментією у вигляді пальцевих вдавлень та насічок по краю вінець (зустрічаються й хвилясті, горизонтальні асиметричні лінії, наколи, штришки по тулубу), на думку науковця є проміжною ланкою між керамікою третьої та останньої чвертей I тис. н.е. Означені керамічні комплекси він об'єднав у сахнівський тип (кін. VII – VIII ст.). Причому дослідник зазначив, що посуд з зашипами та насічками по краю вінець зустрічається і в пізніх комплексах –

співіснує з примітивно-кружальними посудинами на етапі Луки-Райковецької – але в об'єктах перехідного етапу вони є найчисельнішими, й визначають характер даного керамічного посуду [4, с. 14]. О.М. Приходнюк виділив чисто ліпні комплекси від комплексів, що містять ліпну й ранню гончарну кераміку, яка рясно прикрашалася по тулубу горизонтальними лініями, хвилями, а край вінець – зашипами, насічками. На дні скворідок зустрічаються прокреслені хрести. Комплекс, де поєднується ліпна та ранньогончарна кераміка віднесено дослідником власне райковецького етапу східнослов'янської археологічної культури в Середньому Подніпров'ї (IX–X ст.).

Я.В. Баран знову ж таки акцентує увагу на тому, що на відміну від ліпного посуду празько-корчацької культури, переважно позбавленої будь-яких орнаментальних мотивів, ліпні посудини райковецької культури часто орнаментовані нарізками, пальцевими вдавненнями по краю вінець. Гончарні горщики рясно прикрашалися багаторядним лінійно-хвилястим орнаментом, нерідко по всьому корпусу посудини. Він відстоює думку, що празько-корчацька культура переростає в райковецьку, а сахнівку розглядає як сполучну ланку між райковецькою культурою та празько-кочацькими старожитностями у Подніпров'ї.

Історію розвитку кераміки східнослов'янського населення VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами висвітлює Л.П. Михайлина. Дослідник, аналізуючи орнаментовану кераміку, показує залежність використання того чи іншого способу орнаментізації від способу виготовлення власне посудини, на залежності розташування, "багатства" орнаментальних елементів від того ліпна це чи гончарна посудина. Він робить акцент на тому, що орнаментізація може відігравати роль "маяка" – визначника культурної належності археологічних пам'яток, до того ж може слугувати хронологічним показником.

На ранньому етапі райковецької культури домінує ліпний посуд, всі види якого часто прикрашені по вінцях пальцевими вдавленнями, зашипами, ямками, насічками [5, с. 12, 14, 27]. В окремих випадках гребінцевими наколами або хвилястими лініями прикрашений корпус горщиків. Згодом, з IX ст., поширюються горщики, виготовлені на повільному гончарному крузі місцевими ремісниками, за формами близькі до ліпних та прикрашені лінійно-хвилястим орнаментом майже по всій поверхні від горловини до дна.

Дослідник вбачає генетичну спорідненість між празькою та райковецькою керамікою, і на його думку, саме поява ліпних керамічних комплексів з орнаментованим по вінцях посудом у VIII ст. свідчить про перехід від празької – до райковецької культури. До того ж він спирається на дані археомагнітного датування, які вказують на співіснування наприкінці VII – на початку VIII ст. комплексів двох видів. Одні містять лише неорнаментовані посудини, в інших – останній існує разом з посудом, прикрашеним по вінцях пальцевими вдавленнями та насічками. Стратиграфічні спостереження засвідчують, що останні є більш пізніми. Разом з тим зупиняється дослідник і на знаково-символічному аспекті орнаментізації, оскільки за твердженням автора орнаменти відображали не лише

естетичні смаки, рівень культурного розвитку населення, а й мали ідеологічне навантаження. На кераміці зустрічаються символи пов'язані з язичницькими віруваннями, аграрною магією (ромбоподібний, сітчастий орнамент, хрест, хвилясто-стрічковий орнамент).

Тож, особливістю ліпного посуду, що існував протягом всього VIII ст. є орнамент у вигляді пальцевих вдавлень, заципів, косих насічок. Своєрідність і виразність ліпних керамічних комплексів дозволили дослідникам побачити в них своєрідний етап у розвитку східнослов'янської археологічної культури. Русанова, зокрема, вказує на співіснування в керамічних комплексах, орнаментованих по вінцях, рис корчацької культури і культури типу Луки Райковецької, виділяючи їх в окремий, перехідний тип від однієї культури до іншої. Б.О. Тимошук відносить ліпні керамічні комплекси з орнаментованим посудом до ранньої фази культури Луки–Райковецької [6, с. 24–25], О.М. Приходнюк пам'ятки з ліпним орнаментованим посудом виділив у самостійний етап розвитку слов'янської культури другої половини I тис. н.е. Означені керамічні комплекси він об'єднав у сахнівський тип. Комплекси, що містять ліпну і ранню гончарну кераміку, віднесено до райковецького етапу.

Хронологічно визначальним елементом керамічних комплексів, за спостереженням більшості дослідників, є рання гончарна кераміка, яка співіснує з ліпною. Власне в керамічних комплексах, які дослідниками відносяться до IX ст., ліпний посуд переважає над раннім гончарним давньоруського типу. Б.О. Тимошук зараховує такі комплекси до пізнього етапу райковецької культури, відділяючи їх від більш ранніх чисто ліпних комплексів цієї культури, такої ж думки притримується Я.В. Баран за матеріалами Рашків I. Така кераміка орнаментувалася горизонтальними прямими і хвилястими лініями, які покривали майже всю поверхню горщика від горловини до дна. Інколи такий орнамент виступає у поєднанні з наколами гребінцем, косими насічками чи ямками по вінцях. У деяких випадках орнамент у вигляді хвилястих ліній наносився на внутрішню сторону вінець.

Досліджено комплекси, в яких більшість належить гончарній кераміці. Поверхня горщиків цього періоду (X ст.) орнаментована від горловини до дна. Горло прикрашалось, як правило однією або двома хвилястими лініями. Нижче починалось горизонтальне рифлення, яке доходило майже до дна. По плічках поверх рифлення наносилась гребінчастим різцем смуга хвилястих ліній. Зустрічається орнамент, який являє собою лише горизонтальне рифлення, комбінації хвилястих і прямих горизонтальних ліній. З часом ця традиція вироджується, з'являється тенденція до зменшення орнаментованої площі, яка обмежується плічками або горлом посудини.

Загалом в історіографії висвітлено основні риси орнаментативної райковецької кераміки та її інформативні можливості, але детальних викладок орнаментальних мотивів, сюжетів на поселеннях здійснено не було. Практично не здійснювалася й статистична обробка орнаментованої кераміки райковецької культури. Так, це безумовно широкий масив матеріалу, але структуризація та систематизація орнаментів на

кераміці другої половини I тис. н.е. з конкретних пам'яток, картографування відомих орнаментів дасть змогу виявити стійкі сполучення типів та композицій орнаментів на них. Отримана інформація, можливо надасть змогу повноцінно співставляти матеріали різних територій, виявляти взаємовпливи, зв'язки тощо. В силу чого, вбачається доцільним надати більшої уваги орнаментів посуду райковецької культури, яка не надто часто характеризується як окрема система, хоча інформаційний потенціал оздоблень, якими б примітивними на незграбними вони не здавались на перший погляд, спонукає до роботи над цим питанням. Нечисельні приклади спеціальних розробок цієї кераміки свідчать саме на користь вірності такої думки. І хоча детальних статистичних викладок орнаментики райковецької культури не створено, прикладом для наслідування можуть бути спроби дослідників інших ранньосередньовічних археологічних культур.

Першою спробою досить ґрунтовно проаналізувати орнаменту однієї з груп ранньосередньовічних старожитностей у Східній Європі стала робота А.З. Віннікова, присвячена пам'яткам боршевської культури [7, с. 55–61]. За розташуванням орнаменту на посудинах він виділяє три групи кераміки: орнаментована лише по краю вінець; орнаментована лише по тулубу; орнаментована як по тулубу, так і по вінцях. При цьому зональність розташування орнаментів доволі чітко співвідносилася із функціональними групами посудин (кухонний посуд, наприклад, за край не чисельними виключеннями, не мав орнаменту по тулубу). Для кожної із виділених груп А.З. Вінніков окреслює основну техніку нанесення оздоблень, провідні мотиви, сюжети, які різняться між собою. Також дослідник статистично продемонстрував переважання певних елементів декору (наприклад, вдавнення мотузочки), етнографічні особливості оздоблень посудин з конкретних пам'яток, навів таблицю, що демонструє відсоткове співвідношення способів орнаментативної на окремих городищах. Акцентує увагу дослідник й на різноманітності композицій орнаменту, подаючи перелік основних сюжетів для кожної з трьох, виділених ним, груп. Для деяких елементів декорування доволі впевнено встановлювалося іншопольське походження. Зокрема, у звичай прикрашати посудини лінійно-хвилястим орнаментом А.З. Вінніков вбачає вплив салтівської культури. Загалом, дослідник вбачав у боршевській орнаментів доволі “космополітичне” явище. Так, він заперечив поширений на той час погляд щодо мотузкового орнаменту як однієї з культурно-визначальних рис боршевських старожитностей, адже ця техніка мала широкі аналогії в матеріалах інших синхронних культур. Значно більш цікавими, на нашу думку, виявилися не результати досить широких узагальнень, а деякі аспекти локальних, в межах конкретної пам'ятки, спостережень щодо оздоблень керамічних посудин. Зокрема, статистичний аналіз орнаментованих посудин та їх фрагментів з городища Титчиха із прив'язкою до стратиграфічних шарів дозволив доволі впевнено вбачати у зазначених статистичних закономірностях діагностичний показник щодо хронології. Крім того, планіграфічні спостереження засвідчили, що кераміка з певним

способом орнаменталізації концентрується на окремих ділянках поселень, що, на його думку, свідчило про обслуговування певних сегментів громад окремими майстрами–керамістами.

Наступний приклад звернення до спеціального вивчення орнаментів на ранньосередньовічній кераміці з'явився чи не за два десятиліття. Робота О.В. Сухобокова та С.П. Юренко, присвячена волинцьєвсько–роменським матеріалам, методично наслідєє розробки А.З. Віннікова. Дослідники увагу зацентрували на ведучих елементах, мотивах орнаменталізації, охарактеризували співвідношення елементів та прийомів орнаменталізації на різних категоріях та типах волинцьєвсько–роменського, керамічного посуду. При цьому вони зазначили, що не можна твердити про закономірності взаємозв'язку між використанням технічних засобів орнаменталізації й формами посудин та їх призначенням. Натомість, відносно чітким виявився зв'язок між технологією формовки посудин та прийомами нанесення орнаменту (на ранньогончарному посуді майже не зустрічаються пальцеві відбитки, насічки, нігтеві защепаи). Але й ним дослідники нехтують, розглядаючи орнаменталізацію ліпного та гончарного посуду сумарно, лише в деяких випадках зазначаючи суттєві відмінності в декоруванні цих двох груп посуду. В хронологічному аспекті, дослідники наполягають на спадковості волинцьєвської та роменської орнаментики. При цьому значна кількість елементів, що склали основу специфіку волинцьєвського посуду, на роменському етапі відмирають, а ті, які існували у волинцьєвський час в незначній кількості, навпаки, стають провідними. Значна увага приділена дослідниками також порівнянню волинцьєвсько–роменських та боршевських матеріалів. Зокрема, вони визначають район Дніпровського Лівобережжя, Чернігівсько–Брянського Подесення та Курсько–Білгородського Посейм'я центром масового використання мотузчаного орнаменту. Відносно ж невеликий відсоток мотузкової орнаменталізації на кераміці боршевської культури в басейні Дону, на що звернув увагу свого часу А.З. Вінніков, дослідники пояснили тим, що Подоння було крайньою східною периферією східнослов'янської території. Тож мотузковий декор на кераміці боршевських пам'яток є характерним явищем, але з вираженою тенденцією до затухання.

Слід зазначити, що акцентуючи увагу на культурно–хронологічній і етногенетичній спорідненості волинцьєвської та роменської культур, С.П. Юренко та О.В. Сухобоков доволі сумарно розглядають орнаменталізацію керамічних комплексів обох груп. Загальним висновком роботи є те, що волинцьєвські і роменські пам'ятки є археологічним еквівалентом сіверян на двох хронологічних етапах їх розвитку, а боршевські–в'ятичів [8, с. 277–290]. Однак докладних статистичних викладок, які б ілюстрували зближення волинцьєвської та роменської орнаментики й протиставлення її боршевській, в роботі не наведено.

На інший блок методичних ідей, викладених у роботі А.З. Віннікова, спирається у своїй порівняно нещодавній роботі О.В. Коваленко [9, с.77–80]. Вона зосередила увагу на матеріалі конкретної пам'ятки – ранніх горизонтах літописної Лтави. Дослідницею було

враховано 700 фрагментів керамічного посуду, атрибутованих як роменські (з 47 об'єктів). Вона виділяє типи, а всередині них варіанти, орнаментальних композицій. Але за яким критерієм виділялися варіанти не зрозуміло.

Дослідниця назвала такі основні технологічні прийоми нанесення орнаменту як: вдавнення паличкою, вдавнення торцем округлої в перетині палички, вдавнення паличкою, перевитою товстою ниткою (кількісно домінує), вдавнення гребінцем, пальцеві вдавнення, пальцево–нігтеві защепаи, насічки. О.В. Коваленко аналізує співвідношення типів орнаменту по вінцях, шийці, плічках та тулубу ліпного посуду (наводиться схема взаємозв'язків елементів орнаментів), звертає увагу на основні композиційні схеми та місцезоташування орнаменту, на залежність техніки нанесення орнаменту від способу формовки посудини (ліпна чи гончарна).

Основою методики дослідниці стало вивчення керамічних матеріалів по об'єктах (подано декілька таблиць, в яких наводиться характеристика керамічних матеріалів з об'єктів: перераховуються типи орнаментів, подається кількість фрагментів з тим чи іншим оздобленням), співставлення керамічних матеріалів різних об'єктів, синхронізація керамічних матеріалів з часом побутування інших предметів (наприклад, пряслиць), разом з тим, акцентується увага й на морфологічних ознаках посудин. Весь комплекс зазначених спостережень дозволив дослідниці доволі впевнено твердити, що характерні елементи роменської орнаментики не лише продовжували побутувати до кінця існування культури в цілому, а й певною мірою були запозичені давньоруськими гончарами, продукція яких побутувала принаймні у Лтаві протягом всієї першої половини XI ст.

Підбиваючи підсумки цього короткого історіографічного огляду, ще раз звернемо увагу на те, що на теперішній час більш доцільним виявився саме регіональний підхід. Результати аналізу матеріалів конкретних пам'яток дають нехай і локально обмежену, але відносно однозначну інформацію щодо культурної та хронологічної специфіки орнаменталізації керамічних посудин. Натомість, широкі узагальнення грішать оціночними категоріями на зразок “багато”, “мало”, “тенденція до затухання” тощо, що не підтверджуються будь–якими хоча б приблизними статистичними та картографічними викладками.

Саме з огляду на зазначену локальну спрямованість нами була розроблена програма вивчення орнаментики керамічного посуду. Окрім напрямків аналізу, які плідно використовувалися попередниками (визначення конкретних типів орнаментальних елементів, можливих композиційних поєднань цих елементів на одній посудині, а також зональності розташування орнаментальних композицій), важливо також більш ретельно звернути увагу на конкретні технологічні прийоми нанесення оздоблень та визначення інструментів, що для цього використовувалися. Зазначений технологічний ракурс спонукає окрім звичайного візуального огляду матеріалу (з графічною та фото фіксацією) вдатися до промірів, що надають інформацію про товщину, глибину, чіткість нанесених орнаментальних елементів, а також, в разі можливості,

зняття зліпків задля отримання своєрідних моделей робочих частин інструментів, якими ці елементи наносилися.

У випадках, коли останнє неможливе: випадків взаємоперекривання об'єктів не трапляється, а хроноіндикатори відсутні, навіть “перехресна перевірка” складів керамічних наборів та спостережень щодо орнаментативних представлених в цих наборах фрагментів дозволяє вибудувати певну шкалу динаміки розвитку.

Опрацювання за зазначеною схемою матеріалів синхронних та діахронних пам'яток має дати цікаві результати, адже лише за методичної подібності дослідних процедур, спрямованих на створення достатньо дробних періодизаційно-хронологічних шкал розвитку системи орнаментативних керамічних посудин для кожної конкретної пам'ятки, можна буде здійснити коректний порівняльний аналіз. В такому разі йтиметься про статистичне переважання тих чи інших типів та композицій орнаменту на пам'ятці або у регіоні в цілому на доволі вузьких хронологічних етапах. Це, у свою чергу, зробить більш адекватними припущення щодо взаємовпливів орнаментальних традицій, а отже – й напрямків зв'язків між окремими громадами або ж більшими групами давнього населення.

Статистична обробка, картографування орнаментів дозволить виявити стійкі сполучення типів та композицій орнаментів. Подібна інформація дозволить повноцінно спів ставляти матеріали різних територій, а отже – адекватно визначати зв'язки, впливи тощо.

Список використаних джерел

1. Русанова И.П. О керамике раннесредневековых памятников Верхнего и Среднего Поднепровья // Славяне и Русь. – М. : Наука, 1968. – С. 143–150.
2. Русанова И.П. Археологические памятники второй половины I тысячелетия н.э. на территории древлян // Советская археология. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1958. – № 4. – С. 33–46.
3. Русанова И.П. Славянские древности VI–IX вв. между Днепром и Западным Бугом. – М. : Наука, 1973. – 100 с.
4. Приходнюк О.М. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI–IX ст. н.е. – К. : Наукова думка, 1980. – 150 с.
5. Михайлина Л.П. Слов'яни VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами. – К. : Інститут археології НАН України, 2007. – 300 с.
6. Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. – К. : Наукова думка, 1976. – 176 с.
7. Винников А.З. Орнаментация боршевской керамики // Древняя Русь и славяне. – Москва, 1978. – С. 55–61.
8. Сухобоков О.В., Юренко С.П. Орнаментация волынцевско-роменского керамического комплекса // Проблемы происхождения та исторического развития слов'ян. – Київ–Львів, 1997. – С. 161–175.
9. Коваленко О.В. Про орнаментативну посуду роменської культури з Полтави // АЛЛУ. – 2001. – № 1. – С. 77–80.

References

1. Rusanova Y.P. O keramike rannesrednevekovykh pamyatnikov Verkhnego i Srednego Podneprovya // Slaviane i Rus. – M. : Nauka, 1968. – S. 143–150.
2. Rusanova I.P. Arheologicheskie pamjatniki vtoroj poloviny I tysjacheletija n.e. na territorii drevljan // Sovetskaja arheologija. – M. : Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1958. – № 4. – S. 33–46.
3. Rusanova Y.P. Slavijskie drevnosti VI–IX vv. mezhdnu Dneprom i Zapadnym Bugom. – M. : Nauka, 1973. – 100 s.
4. Prykhodnyuk O.M. Arkheolohichni pamiatky Serednoho Prydniprovia VI–IX st. n.e. – K. : Naukova dumka, 1980. – 150 s.
5. Mykhailyna L.P. Sloviany VIII–X st. mizh Dniproem i Karpatamy. – K. : Instytut arkeolohii NAN Ukrainy, 2007. – 300 s.
6. Tymoshchuk B.O. Sloviany Pivnichnoi Bukovyny V–IX st. – K. : Naukova dumka, 1976. – 176 s.
7. Vinnikov A.Z. Ornamentatsiya borshevskoi keramiki

// Drevnyaya Rus i slavyane. – Moskva, 1978. – S. 55–61.

8. Sukhobokov O.V., Yurenko S.P. Ornamentatsiia volyntsevskoro-romenskoho keramichnoho kompleksu // Problemy pokhodzhennia ta istorichnoho rozvytku slovian. – Kyiv–Lviv, 1997. – S. 161–175.

9. Kovalenko O.V. Pro ornamentatsiiu posudu romenskoj kultury z Poltavy // ALLU. – 2001. – № 1. – S. 77–80.

Doroshenko L. V., postgraduate student, the Faculty of History Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kiev), linka_nika@mail.ru

Researching of ornamentation of ceramic pottery of raykovecka culture: experiences and perspectives

Since the days of eneolit the most widespread findings for archaeological sites are the remains of ceramic vessels, based on various observations on which are made conclusions about the cultural, territorial and chronological groups. Information potential of ornamentation is quite wide, so the “vestigial principle” of analysis of ornamentation is unreasonable.

In article is examined informative opportunities of ornamentation, the possibility of expenditure of ornaments in dating. Is demonstrated different approaches of researchers to the analysis of ornaments of early medieval pottery, is displayed their conclusions. Made an attempt to elaborate the algorithm of analysis of ceramic pottery ornaments, in order to get the most comprehensive information and to be able to make an adequate assumptions about the mutual influence of ornamental traditions. Statistical analysis and mapping the ornaments will provide an opportunity identify the persistent combination of types and ornaments compositions. Such information will enable correlate materials of different areas to fully, and thus – to adequately define communications, influences and more.

Keywords: ornaments, raykovetska culture, analysis, approach, informative opportunities.

Дорошенко Л. В., аспірантка історического факультета, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), linka_nika@mail.ru

Исследования орнаментации керамической посуды райковецкой культуры: опыт и перспективы

Для археологических памятников начиная, по крайней мере, с эпохи неолита наиболее массовыми находками являются остатки керамических сосудов, на основании различных наблюдений над которыми делаются выводы о культурно-территориальных и хронологических группах. Информационный потенциал орнаментики довольно широкий, поэтому “остаточный принцип” её анализа неоправдан.

В статье рассмотрены информационные возможности орнаментики, возможность использования орнаментов при датировке. Продемонстрированы подходы различных исследователей к анализу орнаментики раннесредневековой керамики, показано к каким выводам они приходили, изучая декорирование сосудов. Предпринята попытка выработки алгоритма анализа орнаментики керамических сосудов, чтобы получить максимально исчерпывающую информацию, иметь возможность делать адекватные предположения о взаимовлияниях орнаментальных традиций. Статистическая обработка, картографирование орнаментов позволит выявить устойчивые сочетания типов и композиций орнаментов. Подобная информация позволит полноценно сопоставлять материалы разных территорий, а, следовательно – адекватно определять связи, воздействия и т.д.

Ключевые слова: орнаментика, райковецкая культура, анализ, подход, информативные возможности.

* * *

УДК 930(47+57):902 Генинг В.Ф.

Палиенко С. В.

кандидат исторических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Киевский университет туризма экономики и права (Украина, Киев), svpaliy777@gmail.com

ОБСУЖДЕНИЕ КНИГИ В. Ф. ГЕНИНГА “ОБЪЕКТ И ПРЕДМЕТ НАУКИ В АРХЕОЛОГИИ” НА МЕТОДОЛОГИЧЕСКОМ СЕМИНАРЕ ЛОИА АН СССР: ОБСТОЯТЕЛЬСТВА И ФАКТЫ

Дискуссия об определении объекта и предмета археологии длилась в СССР с 1972 по 1992. Однако практически ничего не известно о рассмотрении этой проблемы в научных коллективах, так как все историографические работы выполнены только на основе опубликованных источников. Поэтому будет актуальным исследовать по архивным материалам обсуждение на методологическом семинаре Ленинградского отделения Института археологии АН СССР первой специальной монографии – книги В.Ф. Генинга “Объект и предмет науки в археологии”.

На заседании 4 апреля 1984 года с докладами выступили Г.С. Лебедев и Е.М. Колпаков. В обсуждаемой книге имелись замечания о несоответствии